

ANADOLU SELÇUKLU FİKİR DÜNYASINA YÖN VEREN TÜRK DÜŞÜNCE ADAMI SADREDDİN KONEVÎ'NİN (Ö. 673/1274) PEYGAMBER SÜNNET ANLAYIŞI

UNDERSTANDING OF PROPHECY AND SUNNAH OF SADRADDIN QUNAWÎ (D. 673/1274), TURKISH THINKER WHO HAVE GAVE DIRECTION TO THE WORLD OF IDEAS OF ANATOLIAN SELJUKS.

Bekir TATLI*

Özet

Anadolu Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde oldukça etkili olan Türk-İslam düşüncesinin büyük ismi Sadreddin Konevî, kendi asrında ve sonrasında pek çok ilim adamı üzerinde etkili olmuş bir mutasavvıftır. İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücud görüşünün anlaşılması ve yayılmasında Konevî'nin büyük tesiri olduğu gibi, Dâvûd-i Kayserî, Molla Fenârî, Fatih Sultan Mehmet Han, Aziz Mahmud Hüdâyî, Bursalı İsmail Hakkı gibi daha pek çok meşhur ismin de yetişmesinde büyük katkılarda bulunmuştur. Kendisi aynı zamanda hadis ilmine de ilgi duyan bir kişiliktir ve eserlerinde bol miktarda hadise yer vermiştir. Biz bu çalışmamızda Konevî'nin eserlerindeki peygamberlik müessesesi ve özellikle Rasûlullah'ın sünneti ile ilgili kısımları dikkatlere sunmayı hedefledik.

Anahtar kelimeler: Sadreddin Konevî, hadis, sünnet, kırk hadis, peygamberlik, Anadolu Selçuklu, Osmanlı, İbn Arabî, vahdet-i vücûd.

Abstract

Sadraddin Qunawî, the big name of the Turkish-Islamic idea, who was quite effective during the last period of the Anatolian Seljuks State and the estab-

* Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. E-posta: tatlibekir@yahoo.com

ishment of the Ottoman Empire, is a Sufi had an effect on many scientists in his century and after. Qunawî has great influence in understanding and dissemination of Ibn al-Arabi's *wahdat al-wujud* opinion and has also contributed a great deal in training many more famous names such as Daawud al-Kaysari, Molla Fanari, Fatih Sultan Mahmad Khan, Aziz Mahmud Hudaayi, Ismail Hakki of Bursa etc. He is also a personality who is also interested in the science of the Hadith and there are plenty of hadiths in his books. In this study, we have aimed especially point to some opinions about the prophecy and the Sunnah of the Prophet Muhammad (pbuh.) in Qunawi's books.

Keywords: Sadraddin Qunawî, hadith, Sunnah, forty hadiths, prophecy, Anatolian Seljuks, Ottoman, Ibn Arabi, *wahdat al-wujud*.

Sadreddin Konevî'nin Kısaca Hayatı ve Fikirleri

Sadreddin Konevî, Anadolu Selçuklu Devleti'nin son devirlerinde ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna tekaddüm eden yıllarda yaşamış, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) fikirlerinin Selçuklu ve Osmanlı Türk toplumunda benimsenip yayılmasında birinci derecede etkili olmuş çok önemli bir simadır. Hatta o derecede ki, Konevî'nin eserleri bütün bölgelere yayılmış, böylece kendisi tasavvuf tarihinde İbnü'l-Arabî'den sonra en büyük şöhreti elde etmiştir. Bundan dolayı olsa gerek Osmanlı bilginleri eserlerinde “*Şeyhayn*” (iki şeyh) sözcüğüyle İbnü'l-Arabî ve Konevî'yi kastetmişlerdir.¹

Vahdet-i vücûd düşüncesinin İbnü'l-Arabî'den sonraki en önemli temsilcisi olan Sadreddin Konevî Malatya'da dünyaya gelmiştir. Yaygın görüşe göre doğum tarihi 606/1209 yılı civarıdır. Babası Mecdüddin İshak önemli bir mutasavvıf ve âlim, aynı zamanda Anadolu Selçuklu Devleti'nde üst düzey bir yöneticiydi. Kaynaklarda Mecdüddin'in Selçuklu sarayı ile Abbasîler arasında elçilik görevlerinde bulunduğu kaydedilmektedir. Mecdüddin, Selçuklu sarayında şehzadelere hocalık yaptığından, bazı rivayetlerde “Sultanın Şeyhi” lakâbıyla anılmıştır. Sadreddin'in annesinin de Selçuklu sarayına mensup olduğu nakledilir. Bu mensubiyetin mahiyeti hakkında farklı rivayetler vardır. Bazı menkıbelerde annesinin hükümdarın kız kardeşi olduğu vurgulanır. Konevî için söylenen “Sul-

¹ Azmi Bilgin, “Osmanlı Kaynaklarına Göre Sadreddin-i Konevî”, *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, Konya 2010, s. 43; Konevî'nin, Türk düşüncesi üzerindeki etkisi için ayrıca bkz. Ekrem Demirli, “Türk Düşüncesinin Kurucu Düşünürü Olarak Konevî”, *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, Konya 2010, ss. 77-80.

tan oğlu” ifadesi böyle menkıbelere dayanır. Bazı menkıbelerde ise annesinin sultanın azatlı cariyesi olduğu söylenir. Bu menkıbeler özellikle Mevlevî kaynaklarında zikredilen, Konevî'nin zâhidliği önemsemeyen “mülûkane” yaşantısı hakkındaki rivayetlere kaynaklık etmiş olmalıdır.²

Konevî, ailesinin imkânlarından yararlanarak dönemin önemli hocalarından ders almış, dinî ve felsefî ilimler alanında iyi bir öğrenim görmüştür. Babasının ona bıraktığı en önemli miras ilim ve mutasavvıflarla olan dostluğuuydu. Bunların arasında başta gelen isim İbnü'l-Arabî idi. Konevî'nin babası Mecdüddin İshak'ın ilişkileri sayesinde İbnü'l-Arabî'nin de Selçuklu sarayı nezdinde yüksek itibar kazandığı ve önemli dostluklar kurduğu anlaşılmaktadır. Nitekim onun Selçuklu sultanlarıyla yakın ilişki içinde olduğu ve kendileriyle yazıştığı bilinmektedir. Bu münasebetlerin Konevî'nin hayatı ve fikrî gelişimi üzerinde önemli etkileri olmuştur. Konevî'nin daha sonra yerleşeceği Konya'da üst düzey yönetici ve bilim adamlarıyla ilişkileri büyük ihtimalle babası ve İbnü'l-Arabî ile başlayan bu ilişkilerin bir devamıydı.³

İbnü'l-Arabî'nin ölümünden bir süre sonra muhtemelen 639/1241 yılında Konya'ya giden Sadreddin, hayatının sonuna kadar burada yaşamıştır. Konevî'nin Mısır, Şam, Hicaz gibi bölgelere gittiği, oradaki âlim ve sûfilerle ilişki kurduğu anlaşılmaktadır. Câmi *Nefehâtü'l-üns* 'te onun bir süre Mısır ve Kudüs'te bulunduğu, hacca gittiğinden ve bir müddet orada kaldığından söz eder. Kendisi de Moğollar'ın Bağdat'ı istila ettiği tarihte Mekke'de olduğunu belirtir. Sadreddin Konevî, 673/1274'te Konya'da vefat etmiş ve burada defnedilmiştir.⁴

Konevî'nin hayatındaki en önemli isim Muhyiddin İbnü'l-Arabî'dir. Konevî kitaplarında en çok ondan söz etmiş ve genellikle “şeyh” veya “imam” diyerek bağlılığını dile getirmiştir. Bu güçlü ilişkilere rağmen aralarında bazı üslup ve yaklaşım farkları bulunduğu da söylenmektedir. Mesela İbnü'l-Arabî, Konevî kadar sistemli ve düzenli bir müellif sayılmaz. Fakat onun muhatapları Konevî'ye göre daha geniş bir kitledir ve temsil ettiği ilim adamı tipi de Konevî'ye nazaran geleneksel anlamıyla “âlim” tipidir. Tasavvufun çok özel bir alanında eser veren Konevî'nin üslubu olabildiğince felsefidir. İbnü'l-Arabî ile

² Ekrem Demirli, “Sadredin Konevî”, *DİA*, C. XXXV, İstanbul 2008, s. 420.

³ Demirli, “Sadredin Konevî”, *DİA*, C. XXXV, s. 420.

⁴ Demirli, “Sadredin Konevî”, *DİA*, C. XXXV, s. 420; Konevî'nin hayatı ve eserleri hakkında ayrıca bkz. Ekrem Demirli, *Sadreddin Konevî'de Bilgi ve Varlık*, İstanbul 2011, ss. 13-27.

Konevî arasındaki üslup ve yaklaşım farkı tasavvuf geleneğinde her iki düşünürü tanımlamak için kullanılan, “*İbnü'l-Arabî sûfî hakîm, Konevî ise hakîm sûfidir*” sözünde ifadesini bulur.⁵

Konevî'nin **Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî** (ö. 672/1273) ile olan yakın dostluğu da bilinir. Anadolu'da gelişen iki büyük tasavvufî düşünce ekolünü temsil edecek olan **Ekberî-Konevî** geleneğiyle **Mevlevîlik** arasındaki bazı farkları vurgulayan menkıbelerde⁶ Mevlânâ geleneksel anlamıyla bir “**mutasavvîf**”, Konevî ise tasavvuf kitaplarında tanımlanan “**ehl-i zâhir**” olarak tasvir edilmektedir. Aynı zamanda Konevî üst düzey kesimlerle irtibatı olan bir kişidir ve Mevlevîlerce bunun bir tür böbürlenme anlamına geldiği ima edilir. Mevlânâ ise sıradan insanlarla seçkin insanları etrafında toplamış bir sûfidir. Öte yandan **Mevlânâ'nın, cenaze namazını Konevî'nin kıldırmasını vasiyet etmesi**, iki düşünürün arkadaşlığının başka bir kanıtı olarak zikredilir.⁷

Sadreddin Konevî'nin Anadolu Selçuklu ve Osmanlı İlim Âlemine Etkisi

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Sadreddin Konevî, **İbnü'l-Arabî**'nin (ö. 638/1240) düşünce sisteminin Anadolu ve Osmanlı ülkesinde benimsenip yerleşmesini sağlayan; ayrıca Selçuklu ve Osmanlı döneminde yetişmiş pek çok âlim üzerinde etkili olan bir isimdir.

Konevî, Şeyh Ahî Evran-ı Kayserî, Müeyyidüddin el-Cendî, Mevlâna Şemseddin Eykî, Şeyh Fahreddin-i Irâkî, Şeyh Sadeddin Fergânî, Sadeddin Hamevî ve Necmeddin-i Dâye gibi birçok ünlü âlim ve sufi ile görüşüp onlarla ilmî sohbetlerde bulunmuş, bunlardan bazıları Konevî'den ders okumuştur. Osmanlı kaynakları incelendiğinde XIII. yüzyılda Anadolu'da mutasavvıflar arasında Sadreddin-i Konevî'nin önemli bir yere sahip olduğu belirtilir.⁸

Konuyla ilgili bir değerlendirmeye göre Konevî'den etkilenen âlimlerden biri **Nevevî**'dir (ö. 676/1277). Konevî ile muâsır olan, fakat görüşüp görüşme-

⁵ Demirli, “Sadredin Konevî”, *DİA*, C. XXXV, s. 421.

⁶ Konuyla ilgili bir değerlendirme için bkz. Mustafa Topatan, “Mevlevî Menâkıbnâmelerinde Sadreddin Konevî”, *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, Konya 2010, ss. 221-232.

⁷ Demirli, “Sadredin Konevî”, *DİA*, C. XXXV, s. 421. Bununla birlikte Konevî ile Mevlânâ'nın önceleri aralarının soğuk olduğu, daha sonra düzeldiği yönünde de bazı kayıtlar vardır. (Mehmet Demirci, “Sadreddin Konevî ile Mevlânâ Celâleddin'in Münasebetleri Hakkında”, *D.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sa. VI, İzmir 1989, s. 160-165).

⁸ Bilgin, agm, s. 44-45.

diklerini bilemediğimiz İmam Nevevî'nin *Kırk Hadis*'i ile Konevî'nin *Kırk Hadis*'inin mukaddimleri karşılaştırıldığında Nevevî'nin, kendisinden yaşça büyük ve önce ölmüş bulunan Konevî'nin *Kırk Hadis*'ini görmüş olması ihtimali, kesine yakın bir tarzda ortaya çıkmaktadır. Yine onun talebeleri ve halifeleri meyanında yer alan **Müeyyedüddin Keşânî** ve Molla Fenârî'nin babası **Hamza**, İbnü'l-Arabî ve Konevî fikir sisteminin en önemli temsilcileri olarak görülmektedir. Bunlardan Keşânî'nin talebesi olan **Dâvûd-i Kayserî** (ö. 751/1350), Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında ilmî ve tasavvufî kişiliği ile ilk sultanların ilgisini çekmiş, sevgisini kazanmıştır. Orhan Gazi kendisini İznik'e davet ederek yaptırdığı medreseye müderris tayin etmiştir. Böylece altı yüz yıl sürecek olan Osmanlı Devleti'nin ilim ve irfan temeline İbnü'l-Arabî ve Konevî harcı konulmuştur.⁹ Fakat bu değerlendirmelere karşılık, Konevî ile Dâvûd-i Kayserî arasında fikrî düzeyde hiçbir şekilde bir etkilenmeden söz edilemeyeceği yönünde görüş beyan eden araştırmacılar da vardır.¹⁰

İbnü'l-Arabî ve Konevî ekolüne ait fikirlerin Osmanlı ülkesinde yerleşmesini sağlayanlardan biri de **Molla Fenârî**'dir (ö. 834/1431). Sadreddin Konevî'nin *Miftâhu'l-gayb* ve *en-Nusûs* adlı eserlerine şerh yazmış bulunan Fenârî, onun fikirlerinin kökleşmesine hizmet etmiştir. Fenârî, vahdet-i vücûd gibi o gün için nazik bir konuda risâle yazarak bu meseleye bakışını ortaya koymuş ve bu vadede çalışacak olan mutasavvıflara cesaret vermiştir. Bu yüzden olacak ki, Osmanlı mutasavvıflarının tamamına yakını İbnü'l-Arabî'ye ve ekolüne sıcak bakmışlar, eserlerinde ve fikirlerinde ondan istifade etmişlerdir.¹¹

⁹ Hasan Kamil Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi*, İstanbul 1990, s. 117-118; Dâvûd-i Kayserî üzerindeki Konevî tesiri hakkında ayrıca bkz. Sema Özdemir, "Bir Konevî Mirası: Dâvûd Kayserî'de Metafizik Bilginin Temellen-dirilmesi", *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, Konya 2010, ss. 195-198.

¹⁰ Dâvûd-i Kayserî üzerine doktora tezi hazırlayan Mehmet Bayraktar, iki âlim arasında herhangi bir iletişim olup olmadığı konusunu dikkatle irdelemiş; Konevî'nin hayatından bahseden kaynakların bu konuda herhangi bir bilgi içermediğini, buna karşılık Kayserî'nin hayatı hakkında bilgi veren bazı eserlerde ise onun Sadreddin Konevî'nin öğrencisi olduğuna ve ondan ders aldığına dair bilgiler bulunduğunu belirtmiş, fakat Dâvûd-i Kayserî'nin şerh ve telif eserlerinde Konevî'nin eserlerine hiçbir atıfta bulunmadığını söylemiştir. (Bkz. Mehmet Bayraktar, "Sadreddin Konevî ve Dâvûd el-Kayserî", *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, Konya 2010, ss. 33-36).

¹¹ Yılmaz, *age*, s. 118.

Fatih Sultan Mehmet Han'ın da Sadreddin Konevî'ye karşı büyük hayranlık duyduğu, onun eserlerinin şerh edilmesini istediği; bu meyanda, Simavlı Şeyh Ahmet İlähî'nin (ö. 896/1490) bizzat Fatih'in emriyle Konevî'nin *Miftâhü'l-gayb*'na şerh yazdığı ifade edilir.¹²

Yine Osmanlı döneminde yazılan **Mesnevî şerhleri üzerinde** de Konevî'nin müspet etkilerinin olduğu; özellikle Mesnevî şârihlerinin, ulûhiyet, ilahi isimler, isim-müsemmâ ilişkisi, varlık mertebeleri ve ruh-beden ilişkisine delâlet eden ve vahdet-i vücûd düşüncesiyle doğrudan irtibatlı beyitleri şerh ederken Sadreddin Konevî'nin özellikle *Miftâhu'l-Gayb*, *İ'câzu'l-Beyân*, *Şerhu Esmâi'l-Hüsna* ve *Nefehât-ı İlähiyye* gibi eserlerine atıflar yaparak, Mevlâna düşüncesinin metazifiksel boyutlarını Konevî vasıtasıyla keşfetmeye çabaladıkları dile getirilmiştir.¹³

Ayrıca **Bahâeddin Nakşîbend**, **Muhammed Parsâ**, **Abdullah İlähî** gibi Nakşî büyükleri, **Abdurrahman Câmî** gibi Nakşî tabakât müellifleri, İbnü'l-Arabî ve Konevî'nin fikirlerini benimseyen ve eserlerine şerh yazan mutasavvıflardır. Konevî ve *Kırk Hadis*'inin açık tesiri görülen şârihlerin başında **Cemâleddin Aksarâyî**, **Cemâleddin Karamânî**, **Aziz Mahmud Hüdâyî**, **Vahdetî Osman Efendi**, **Bursalı İsmail Hakkı**, **M. Hafîd Efendi** ve **Harîrîzâde Kemaleddin Efendi** gelmektedir.¹⁴

Bursalı İsmail Hakkı (ö. 1137/1725) kendisini yönlendiren üç şeyhten bahsetmiştir: İbnü'l-Arabî, Konevî ve Atpazârî Osman Efendi. Bunlar arasından Konevî hakkında çok sitayişkâr söz etmiş, onu Mevlânâ ile mukayese ederek, “Rütbe-i hakikatte Hz. Sadr’la araları beyne’s-semâ ve’l-arzdır” demiştir. Bursalı İsmail Hakkı’nın gerek Nevevî’nin *Kırk Hadis*'ine yazdığı Türkçe şerhte, gerekse diğer hadisler için yazdığı müstakil şerhlerde Konevî etkisi açıkça görülmektedir.¹⁵ Ayrıca Konevî’ye *Kitâbü'l-Hitâb* ve *Kitâbü'n-Netice* gibi

¹² Mikail Bayram, “Fatih Sultan Mehmet’te Sadreddin Konevî Hayranlığı”, *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, Konya 2010, s. 38. (Yazar, Sultan Fatih’in Konevî’ye olan ilgisinin sadece *Miftâhü'l-gayb*’ı şerh ettirmekten ibaret olmadığını, onun Konevî’nin Konya’daki evkafının gelirlerini de artırdığını; ayrıca Fatih’in hocası Ak Şemseddin’in de Konevî’nin kütüphanesinde bir müddet çalıştığını belirtmekte, hatta Ak Şemseddin’in, Fatih’in Konevî’ye ilgisini artıran kişi olabileceğini düşünmektedir.).

¹³ Semih Ceyhan, “Osmanlı Mesnevî Şerhçiliğinde Sadreddin Konevî Tesiri”, *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, Konya 2010, s. 55.

¹⁴ Yılmaz, *age*, s. 118.

¹⁵ Yılmaz, *age*, s. 119.

eserlerinde yer vermiş olan Bursevî, Konevî'nin İbnü'l-Arabî'nin Anadolu'da yegâne çerağı olduğunu ve Hızır-meşrep olan Şeyh-i Ekber İbnü'l-Arabî'nin mârifet çeşmesinden içtiğini söyledikten sonra, onun tasavvufta söylediği istihlâhlara seleften hiçbir kimsenin üstünlük sağlayamadığını, sahip olduğu bilgi birikimine de kimsenin erişemediğini belirtmiştir.¹⁶

Konevî'yi okuyan ve ondan etkilenenlerden biri de Celvetiyye tarikatının kurucusu **Aziz Mahmud Hüdâyî**'dir. Hüdâyî, Konevî'nin 22. hadis olarak kaydettiği “*Ben Allah Teâlâ'yı genç bir oğlan şeklinde gördüm.*” rivâyetini alıp şöylece terceme ve şerh etmektedir: “Bu hadis-i şerifin manasında ulemâ buyurdular: Hak celle ve alâ Hazretleri sûretten münezzehtir. Ve cisimden ve cisimiyetten münezzehtir. İmdi manası: Ben Rabbımı gördüm, ben şâbb-ı emred (genç, tüysüz bir oğlan) olduğum halde, demektir. Meşâyıh-ı ızâm-ı mükâşifûn buyurdular: Vücûd vâhiddir. Ve mâ zahera ve mâ yazhar küllühü, ol vücûdun âsârdır. Bu zâhir olan mazâhir-i esmâdır. Bu kesret-i kevnîyyeyi iktizâ eden kesret-i esmâdır.” Hüdâyî'nin burada “büyük keşif ehli şeyhler” (meşâyıh-ı ızâm-ı mükâşifûn) diye bahsettiği İbnü'l-Arabî ve Konevî'dir. Hüdâyî'nin diğer eserlerinde de bu iki şeyhten bahis vardır.¹⁷

Konevî'nin *Kırk Hadis* mecmuası, Osmanlı döneminde mutasavvıflarca okunmuş ve yazma nüshaları yüzlerle ifade edilebilecek bir sayıya ulaşmıştır ki bu durum, hadis şerhleri arasında, özellikle tasavvufî olanlar meyanında pek azına nasip olmuştur.¹⁸

Konevî İslam düşüncesinde önemli etkileri olan bir sûfî düşünürdür. Bu etkinin en önemli göstergesi, yeni dönemde tasavvufun İbnü'l-Arabî'yle birlikte Konevî'nin eser ve düşünceleri etrafında şekillenmiş olmasıdır. İbnü'l-Arabî sonrası tasavvufu ağırlıklı olarak bir şerh dönemidir ve bu dönemin bir şerh dönemi olması Konevî tarafından öngörülmüştür.¹⁹

Nazarî tasavvufun tarihinde hiçbir mutasavvıf Konevî kadar etkili olmamıştır. Bunun tek istisnasının İbnü'l-Arabî olduğu söylenebilir. Ancak İbnü'l-Arabî'nin anlaşılmasında Konevî'nin yorumlarının rolü dikkate alındığında onun etkisinin Konevî vasıtasıyla gerçekleştiği ortaya çıkar. Konevî'nin İbnü'l-Arabî'nin görüşlerinin anlaşılmasındaki etkisini Abdurrahman-ı Câmî (ö. 898/1492) şöyle dile getirir: “Şeyh Sadreddin, Hz. Şeyh'in sohbet ve hizmetinde terbiye

¹⁶ Bilgin, agm, s. 43.

¹⁷ Yılmaz, age, s. 119-120.

¹⁸ Yılmaz, age, s. 120.

¹⁹ Demirli, “Sadredin Konevî”, *DİA*, C. XXXV, s. 423.

gördü. Şeyhin vahdet-i vücûda dair görüş ve sözlerini iyice anladı, akla ve şeriata uygun gelecek tarzda yorumladı. Onun bu konudaki araştırma ve yorumlarını görmeksizin vahdet-i vücûd meselesini gereği gibi anlamak mümkün değildir.” Konevî'nin etkisi, öncelikle nazarî tasavvufa özgü bir yazı dilinin ve üslûbunun gelişiminde kendini gösterir.²⁰

Sadreddin Konevî, İbnü'l-Arabî ile birlikte tasavvufu yeni bir döneme ve aşamaya taşıyan bir sûfidir. Bu yeni döneme kelâm tarihiyle ilişkilendirilerek *müteahhirûn sûfiler devri* veya tasavvufun iç gelişim süreci dikkate alınarak *olgunluk dönemi* denilebilir. **İbnü'l-Arabî ve Konevî döneminde tasavvuf, hadis ve fıkıh gibi dinî ilimlere göre değil, başta felsefe olmak üzere İslâm düşüncesinin teorik ilimlerine göre ele alınmıştır.** Konevî tasavvufu “ilm-i ilâhî” (metafizik) olarak tanımlar. Ona göre felsefî ilimlerde metafizik diğer tikel ilimlerle nasıl bir ilişki içindeyse, sûfilerin bilgi alanlarına adını veren ilm-i ilâhî de aynı işleve sahiptir. Böylece yeni bir tasavvuf anlayışı geliştiren Konevî bu yönüyle İslâm düşüncesinde **Kindî, Fârâbî ve İbn Sînâ** ile oluşan, ancak **Gazzâlî** ile belli bir ölçüde zayıflayan metafizik tasavvurunu tasavvufî tecrübe ekseninde yeni bir şekilde yorumlayan, diğer bir ifadeyle İbn Sînâ'nın metafizik bilginin imkânı iddiasını Gazzâlî ve diğer yazarların eleştirel yaklaşımına rağmen yeniden ele alan bir düşünürdür.²¹

Kuşeyrî, Serrac ve Kelâbâzî gibi sûfiler tasavvufî yöntemin ve bu yöntem sayesinde ortaya çıkan bilgilerin meşruiyet sorununu **fıkıh-kelâm** ilim geleneğinin kavramları ve anlayışıyla ele almışlardı. Konevî ise daha kapsamlı biçimde **tasavvufî yöntem** diye isimlendirdiği şeyi **akılcı yönetime karşı hakikate ulaştırmanın bir yol** olarak savunur. Onun bu yaklaşımı **tasavvuf tarihinin gelişim sürecindeki en önemli aşamalardan** biridir.²²

Başta ilk *Fusûsü'l-hikem* şârihi Müeyyidüddin Cendî; İbnü'l-Fârız şârihi Saidüddin el-Ferganî; İbnü'l-Arabî ve İbnü'l-Fârız şârihi Davûd-i Kayserî, Abdürrezzak el-Kâşânî; Sadreddin Konevî şârihi Molla Fenârî, Kutbüddin İznîkî, Kutbüddin-zâde İznîkî, Ahmed-i İlâhî, Abdullah-ı İlâhî, Bedreddin Simâvî, Atpazarî Osman Fazlı, Abdullah Bosnevî, İsmail Hakkı Bursevî gibi birçok sûfinin eserlerindeki üslup ve yaklaşım tarzı büyük ölçüde Konevî'ye dayanır. Felsefî bir üslup taşıyan ve nazarî tasavvuf diye isimlendirilen bir tasavvuf anlayışının ortaya çıkışında Konevî'nin tesiri, geniş talebe halkasının oluştur-

²⁰ Demirli, “Sadredin Konevî”, *DİA*, C. XXXV, s. 423.

²¹ Demirli, “Sadredin Konevî”, *DİA*, C. XXXV, s. 421.

²² Demirli, “Sadredin Konevî”, *DİA*, C. XXXV, s. 422.

duğu gelenek ve eserleri üzerinde yazılan şerhler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Konevî, bazı talebelerini başta İbnül-Arabî'nin *Fusûsü'l-hikem'i* ve İbnü'l-Fârîz'ın şiirleri olmak üzere çeşitli tasavvuf kitaplarını yorumlamaya yönlendirmiştir. İbnü'l-Arabî yorumlarına Sadreddin Konevî dolaylı veya doğrudan tesir etmiş; hatta Konevî'nin *el-Fükûk'ü* ve bizzat Konevî'nin yönlendirmesiyle yazılan ilk büyük *Fusûs* şerhi olan Cendî şerhi İbnü'l-Arabî'nin anlaşılmasını büyük oranda etkilemiştir.²³

Konevî'nin tasavvuf anlayışı çelişkilerden arınmış homojen bir yapının ortaya çıkması üzerinde odaklaşmıştır. Onun tasavvuf tarihine en önemli etkilerinden biri bu nokta sayılabilir. Konevî, felsefe ve kelâmdan tevârüs ettiği bir takım düşünce ve kavramlarla kendi düşüncesini daha tutarlı hale getirmeye çalışmış, böylece yeni dönem tasavvufu sistematik ve nazarî bir boyut kazanmıştır. Bu yaklaşım aynı zamanda tasavvufa "tedris edilebilir" bir hüviyet kazandırmıştır ve şerh dönemi de bu kapsamda anlamlı hale gelmiştir.²⁴

Konevî'ye göre aklın bilgiye ulaştırıcı gücü kıyas yönteminden gelir. Ancak bu yöntem özellikle metafizik bahislerde ve Tanrı hakkındaki bilgi konusunda zorunlu olarak başarısız kalır. Aklın başarısız kaldığı bu meselede tasavvufî yöntem devreye girer ve insanı salt hakikate ulaştırma işlevini üstlenir. Tasavvufî yöntemi vahyin bir parçası şeklinde gören Konevî bunu savunurken aynı zamanda vahyi, nübüvveti ve Tanrı'nın kendini insanlara tanıtmasını savunur. Metafizik alanda tasavvufî yöntem, bir peygamberin ve vahyin rehberliğinde başarı kaydedebilir.²⁵

İnsan bu âlemde her şeyin esasıdır. Bu durum insana, özellikle de bütün dönemlerde **insan-ı kâmilin yegâne örneği sayılan Hz. Muhammed'e** duyulan saygı ve onun dindarlığın temelini oluşturmasında kendini gösterir.

Konevî'de Hz. Peygamber, salt bir ahlâk modeli veya bir Tanrı elçisi değil, bunun yanı sıra ontolojik bir ilke ve prensibe dönüşmüş, onun zaman üstü kişiliği ve hakikati, varlığın gayesi oluşu Konevî sonrasında sûfilerin temel konusu haline gelmiştir. Konevî'ye göre Hz. Peygamber âlemin hem varlık hem bekâ sebebidir.²⁶

²³ Demirli, "Sadredin Konevî", *DİA*, C. XXXV, s. 423-424.

²⁴ Demirli, "Sadredin Konevî", *DİA*, C. XXXV, s. 424.

²⁵ Demirli, "Sadredin Konevî", *DİA*, C. XXXV, s. 422.

²⁶ Demirli, "Sadredin Konevî", *DİA*, C. XXXV, s. 423.

Sadreddin Konevî'nin Peygamber ve Sünnet Anlayışı

Konevî'nin Peygamber ve Sünnet anlayışı hakkında bilgi sahibi olmanın yolları elbette ki kitaplarının tetkikinden geçmektedir. Bu anlamda diğer eserlerinden ziyade özellikle *Kırk Hadis Şerhi*'nin incelenmesi konuyla ilgili önemli ipuçları elde etmemize imkân verecektir. Bununla birlikte biz Konevî'nin diğer kitaplarından da konuyla ilgili görüşlerinin tespitine gayret edeceğiz.

Adında “kırk hadis” tabiri olmakla birlikte *Kırk Hadis Şerhi*'nde toplam 29 hadis ele alınmış ve bunların açıklaması yapılmıştır. Müellif bu eserinin başında, **hadis ilimlerindeki behresinin çokluğundan** söz etmiştir.²⁷ Bu oldukça iddialı bir ifade gibi gözükebilir ancak Hz. Peygamber'e ve hadislere bakışını gösteren cümlelerine baktığımızda onun gerçekten de iyi bir birikime sahip olduğu görülecektir. Bu noktada Konevî'nin Peygamberlik ve Hz. Peygamber (s.a.) ile ilgili görüşlerini paragraflar halinde sunup, daha sonra genel bir değerlendirme yapmak istiyoruz:

“*Biz peygamberleri birbirine üstün kıldık.*” (Bakara, 2/253) âyetinde sözü edilen “üstünlük”, çeşitli tarzlarda olsa bile, “risâlet” açısından değildir. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: “*Resullerden hiçbirini ayırt etmeyiz.*” (Bakara, 2/275). Çünkü risâletin hakikati bir olduğu için, bütün peygamberler Hakk'a istinat etmektedir. Bu üstünlük, peygamberlerin risâletlerinin kaynağında ve herhangi bir isim veya sığata istinat edilmesinde ortaya çıkan üstünlüktür.²⁸

Tavr-ı velâyetin nihâyeti, tavr-ı nübüvvetin bidâyeti olmakla, envâ-ı ulûm-ı mükâşefeden kalb-i vefîye mebzûl olan her şey, Nebîye min gayr-i aks (bunun tersi de olmaksızın) hâsıl olur. Ezvâk-ı tavr-ı nübüvvette sâhib-i velâyetin vazifesi, gaybe imandır; ezvâk-ı tavr-ı velâyette aklın vazifesi gibi.

“*Her ilim sahibinin üstünde, bir âlim vardır.*” (Yusuf, 12/76).²⁹

Zât, sıfât ve ahvâle, sülûk-i sırât-ı müstakime, ahvâl-i meâdın tefâsiline, enbiyâ ve evliyâ ahvâline, Cenâb-ı Hakk'ın hakk-ı insanda eltâfına, küffâr ve müşrikînin ahvâline, Hakk'ın onlar hakkındaki gazap ve nîkmetine ve mühâcâ-i küffâra ilim, nübüvvetin ahkâm ve hâssalarındandır.³⁰

²⁷ Sadreddin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, (Trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2007, s. 9.

²⁸ Sadreddin Konevî, *Füsûsü'l-hikem'in Sırları*, (Trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2012, s. 148.

²⁹ Sadreddin Konevî, *Marifet Yolcusuna Kılavuz*, (Trc. Ahmet Remzi Akyürek), İstanbul 2013, s. 80.

³⁰ Sadreddin Konevî, *Marifet Yolcusuna Kılavuz*, s. 81.

Peygamberler en üstün mertebe ve derecelerin sahibidirler. Peygamberlerden aşağıdaki insanların birbirlerine karşı üstünlük ve dereceleri, onların mertebelerine yakınlık veya uzaklıklarıyla bağlantılıdır. Bazısı yakın, bazısı çok yakın iken, bazısı uzak, bazısı da çok uzaktır. Buna göre mertebesi en düşük olan insan, peygamber mertebelerinin mukâbili olan noktada bulunan kimsedir. Çünkü mutlak kemâlin zıddı, mertebe olarak en aşağıda bulunandır.³¹

Peygamberler Hakk'ın nâibleri, rahmetinin mazharları, yaratıklarına rahmet göndermesinin sebebdirler. Onlar halka şefkatle muamele etmek üzere yaratılan, onları irşât etmekle, inkâr, cehalet ve şüphe karanlıklarından kurtarmakla memur kılınan, insanların hidâyeti konusunda en hırslı olan kimselerdir. Peygamberler tam basiret sahibidir. Onların, öldürdükleri kimseleri öldürmeleri de rahmetin hükümlerindedir.³²

Resuller, nebîler ve kâmil veliler arasında bilgi kaynaklarının aslında, neticelerinde ve temel mertebelerin hükümlerine dair açıklamalarında hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Bir görüş ayrılığından söz edilecekse bu, sadece tikel meselelerde ve şeriat alanıyla ilgili ilâhî hükümlerdedir. Çünkü bunlar mükelleflerin hallerine, zamanlarına ve onların alışkanlıklarına ve maslahatlarının gereklerine tâbidir.³³

Her peygamber, bazı rahmet hükümlerinin mazharı olarak gönderildiği için risâleti de belirli bir grupla sınırlı ve onlarda mahsur kalmıştır. Hz. Peygamber ise rahmetin hakikatinin mazharı olduğu için peygamberliği umumî olmuştur. Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet oluşunun zuhuru, kıyamette bütün insanlara önderlik edeceği şefaatiyle tamamlanacaktır. Şefaate edecek başka nebîler, melekler, veliler ve müminler ancak Hz. Peygamber'den sonra şefaate edebileceklerdir.³⁴

Her peygamberin şeriatı, rubûbiyet mertebesinin kuşattığı mutlak şeriatın bir parçasıdır. Hz. Muhammed'in şeriatı ise diğer bütün şeriatları kuşatmış ve hepsinin zevklerini en yetkin anlamda şamildir. Böylelikle Hak, Hz. Peygamber'e yetkin olarak şeriatı koyan (müşerri') rubûbiyet suretinde tecelli etmiştir. Binaenaleyh bu da peygamberliğin ve teşriin sona erdiğinin bir delili olmuştur.³⁵

³¹ Sadredin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 54-55.

³² Sadredin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 55.

³³ Demirli, *Sadreddin Konevî'de Bilgi ve Varlık*, s. 107.

³⁴ Sadredin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 55-56.

³⁵ Sadredin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 111.

Hız. Peygamber insanların mürşidi, rehberi, reisi ve gaybların anahtarudur. Onun irşadının nurlarıyla kalplerdeki şüphe pası ortadan kalkar.³⁶

Hız. Peygamber'in peygamber olarak gönderilişi, dünya ile âhiret hayatının karışma zamanıdır. Günün ilk vakti olan sabahın başlangıcından güneşin doğumuna kadar olan vakit, Rasûlullah'ın peygamber olarak gönderilişinden kıyamete kadar olan vaktin bir benzeridir. Fecrin doğuşundan sonra ışık nasıl peyderpey artarsa, onun peygamber olarak gönderilişinden sonra da âhiret hükümleri güneşin batıdan doğumuna kadar peyderpey artacaktır.³⁷

Hız. Peygamber tam mârifet ve müşâhede sahibi olduğu için dualarının çoğu kabul edilmiştir. Mârifette Hız. Peygamber'e yakın olan peygamberler de: "Bana dua edin ki icâbet edeyim." (Mü'min, 40/60) âyetine göre, dua ettikleri zaman dualarının kabul edileceği vaat edilen kimselerdir.³⁸

Nebevî işaretlerdeki sırlara dikkat edersen Hız. Peygamber'in hevâsından konuşmadığını görürsün. Çünkü onun işaretleri, ilimlerin özünü içermektedir. Allah'ın bu ilimlere muttali kılmadığı kimseler, Hız. Peygamber'in vârisleri ve onun şeriatını bilen âlimler olamazlar. Onlar sadece hükümlerin niçin vaz edildiklerini ve bu hükümlerin içeriğini bilmeden şeriatın bazı hükümlerinin nâkili ve ezbercileridir.³⁹

Kümmelîn-i evliyâ-i ümmet-i Muhammediyye'den bir tâife-i celîlenin tavrı Muhammedî (a.s.) ezvâkıdan nasibi vardır ve onlara "enbiyâ-ı evliyâ" derler. Ale'l-hakikat, hulefâ ve verese ve ihvân-ı Hız. Mustafavî onlardır.⁴⁰

Hız. Peygamber tahakkuk ve tahalluk yönünden Hakk'ın bütün isim ve sıfatlarının mazharı olsa da, peygamberlik, insanları irşad ve onları kendisini elçi diye gönderen Hakk'a davet etmesinin bir gereği olarak Hakk'ın kendisinde en hâkim ve galip olan sıfatı hidayet ve *el-Hâdî* ismidir. Hız. Peygamber *el-Hâdî* isminin suretidir ve hidayet sıfatının mazharıdır. Şeytan ise *el-Mudill* isminin mazharı olup dalâlet sıfatıyla zuhur etmiştir. Bu iki isim ve özellik ise birbirlerinin zıddıdır.⁴¹

³⁶ Sadredin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 8.

³⁷ Sadredin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 187.

³⁸ Sadredin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 46.

³⁹ Sadredin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 68-69.

⁴⁰ Sadredin Konevî, *Marifet Yolcusuna Kılavuz*, s. 84.

⁴¹ Sadredin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 143. Müellif diğer bir eserinde ise Allah'ın *el-Hâdî* ismini açıklarken, hidayetin ya tevfikî ya da açıklayıcı olduğunu; tevfikî olanın saadet meydana getiren hidayet olup bunu Nebîlerin ve seçkin velîlerin ifa ettiklerini; açıklayıcı olanın ise indirilen şert olduğunu, bu anlamdaki hidayetin genel hakkında

Şayet şeytanın Peygamber'in suretiyle gözükmeye caiz olsaydı, Hakk'ın Peygamberi aracılığıyla hidayetini dilediği insanlara gösterdiği ve ortaya koyduğu mucizelere olan itimat sarsılırdı. Bu nedenle Allah Teâlâ, Peygamberinin suretini şeytanın kendisiyle tezahür etmesinden korumuştur. Peygamber sadece hidayet sıfatıyla sınırlıdır ve onun suretiyle tezahür etmiştir. Bu nedenle şeytanın onun suretine girmesinin engellenmesi gerekmiştir. Böylelikle de kendisine güven devam eder ve Hakk'ın Peygamber vasıtasıyla hidayetini irade ettiği kimselere hidayet hükmü tezahür eder. Şayet Peygamberinin suretini korumamış olsaydı, bu durumda;

“*Muhakkak ki sen sırat-ı müstakime hidayet edersin.*” (Şûrâ, 42/52) âyetinin sırrı tezahür etmez ve Peygamber'in gönderilmesinin herhangi bir faydası gerçekleşmezdi.⁴²

Hz. Peygamber'i rüyasında gören kimsenin rüyasının doğruluğunun ölçüsü, rüyada gördüğü suretin, hadis kitaplarında zikredilen şemâil-i şerife benzer bir suret olmasıdır. Hatta bir insan mesela uzun boylu ve çok kısa, kumral veya yaşlı, fazla esmer gibi Peygamber'i sahip olduğundan farklı bir surette görmüş olsa, gerçekte onu görmüş sayılmaz. Bu bağlamda, kişinin Hz. Peygamber'i gördüğüne dair kesin bir kanaate varmış olması delil değildir. Bilakis rüyada görülen bu farklı suret, gören kişinin inancına veya haline veya İslâm'ın bir hükmü veya özelliğine veya Peygamber'in sureti diye görülen bu suretin görüldüğü mekâna nispetle şeriatın suretidir.⁴³

Konevî, bir insanın ruhuyla, geçmiş peygamber ve kâmil velilerin ruhları arasında çeşitli açılardan münasebet gerçekleşirse, o insanın istediği vakitte hatta uyku veya uyanıklık esnasında onlarla bir araya geleceğini söylemiş; bu durumu şeyhi İbnü'l-Arabî'de senelerce müşahade ettiğini, başka kimselerde de aynı şeyi gördüğünü belirtmiştir. Onun ifadesine göre Şeyh, dilediği peygamber, velî ve geçmiş insanların ruhuyla bir araya gelebiliyordu. Şeyh'i hakkında zikrettiği bu hal Konevî'ye göre nebevî mirasın sahihliğinin bir delilidir ve “*Senden önce gönderdiğimiz Rasûllere sor.*” (Zuhruf, 43/45) âyetinde de buna işaret edilmiştir. Çünkü eğer Hz. Peygamber'in kendisinden önceki

ilmi, seçkinlerde ise saadeti meydana getirdiğini belirtmiştir. Yine Konevî, tevfiğin, peygamberlerin rehberliğini benimsemek ve ona bağlanmak anlamına geldiğini söylemiştir. (Sadreddin Konevî, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, (Trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2013, s. 232.

⁴² Sadreddin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 144-145.

⁴³ Sadreddin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 145.

peygamberlerle görüştüğü sabit olmasaydı, bu ifade anlamsız kalırdı. Binaenaleyh, böyle bir şeyin imkânını reddedip, insanların hal ve anlayışı bu gibi şeyleri benimsemiyor diye zorlama ve kesinliği olmayan zayıf tevellere sapsamamak gerekir.⁴⁴

Hak ile vasitasız, doğrudan irtibatı sadece bazı Nebîler, veliler ve muhakikler bilebilir ve haberdar olabilirler. Onlar bu tarzı yani vasıtaların bulunmadığı irtibat tarzını “özel vecih” ile işitirler. Filozoflar ise bu tarzı inkâr ederek, “Allah ile mevcutlar arasında sebepler ve vasıtalar dışında hiçbir münasebet yoktur.” diye iddia ederler. Onlar bu hükümlerinde hatalıdır çünkü kendilerinin bu irtibatı anlayamamaları, böyle bir şeyin olmadığı anlamına gelmez. Bir şeyi bilememek, onun var olmamasını gerektirmez. Hz. Peygamber, yaratıkların en kâmilidir ve kul ile Rabbi arasındaki “vasıtaların” hükümlerini ortadan kaldıran bu kapı kendisine açılmıştır. Bu nedenle “*Beni yerim ve göğüm sığdıramadı fakat mümin-müttaki temiz kulumun kalbine sığdım.*” kutsî hadisinde işaret edilen hükmün sırrıyla, ümmetine bildirmesi için Hz. Peygamber’in kalbine Hakk’ın kendisine bildirmek istediği bilgiler nakşolmuştur.⁴⁵

Âyetler Hz. Peygamber’e geldiğinde o bu kelâmı ifade ederken aceleci davranmaktaydı. Bunun nedeni, Hz. Peygamber’in “vasıtalarla” kendisine gelen söz konusu kelâmın manasını “vasitasız” telakki etmiş olduğu için bilmesiydi. Hz. Peygamber, manevî tenezzülden dolayı mizacının kendisine verdiği sıkıntı ve şiddetten nefisini rahatlatmak için kelâmı aceleyle okuyordu. Çünkü tabiat, mizaç ile melekî ruh arasındaki zıtlıktan dolayı bundan sıkıntı duyar. Binaenaleyh, “*Onda acele edip dilini hareket ettirme!*” (Kıyamet, 75/16) âyeti bu bağlamda bir tâlim ve te’diptir. Bu âyetin bir tür “te’deb” olmasının anlamı şudur: Vahyi getiren Cebrail (a.s.) olduğu için Hz. Peygamber’in (s.a.) kendisine nâzil olan âyeti okurken aceleci davranması, adeta Cebrail’i acele ettirmesi/onu zora sokması, sıkıntıya düşürmesi ve ona ihtiyaç duymadığını göstermesi anlamına gelmekteydi. Bu ise, özellikle hoca/mürşid karşısında olmak üzere, hiç kuşkusuz edebe aykırı bir davranıştır.⁴⁶

Hak, Peygamber’e (a.s.) şunu öğretmiştir: Her ne kadar Kur’ân-ı Kerim’i bizden almış ve manası yönünden Ümmü’l-Kitâb’da bizim katımızdan “vasitasız” olarak idrâk etmiş isen de, onu tekrar “vasıtalı” indirmiş olmamız, bir takım ilâve faydalar içerir. Bu faydalardan birisi, insanların Kur’ân-ı Kerim’i

⁴⁴ Sadredin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 162-163.

⁴⁵ Sadredin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 180-181.

⁴⁶ Sadredin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 181-183.

anlamalarını dikkate almaktır. Başka bir faydası ise, Hz. Peygamber'in bu manaları kâmil ibarelere dökmeyi öğrenmesidir. Böylece manalar, harflerden ve kelimelerden olan mazharlarında ortaya çıkar ve tanınır, zâhirî ve bâtinî kemalleri birleştirilir. Böylece Hz. Peygamber'in ruhâniliği bunlarla cismâniliğine yansır. Sonra bu hal ümmetine de sirayet eder. Bunun neticesinde ise ümmetin her bir ferdi, kendi payını ilim ve amel olarak bunlardan alır.⁴⁷

Hz. Peygamber'in risâleti, vahyin bütün çeşitlerini ve her suretteki şeriatı kapsayan bir risâlettir. Onun şeriatının durumu kuşatıcıdır, umûmidir, süreklidir ve belirli bir sonu yoktur. Hz. Peygamber'in şeriatının hükmü, sadece ve sadece kâinatın ve zamanın düzeni bozulduğunda ortadan kalkar. Bu düzenin bozulmasının bir tezâhürü, güneşin batıdan doğmasıdır; bu ise ibret ve delil olarak yeterlidir.⁴⁸

Peygamber Efendimiz'in halleri, şeriatının hükmünün genelliği, risâletinin kapsamlılığı, kitabının geçmiş-şimdi ve gelecekteki kimselerin hallerini kuşatması açısından söylediklerimize delildir. Binâenaleyh Hz. Peygamber'in halleri, onların hepsinin özelliklerini, mertebelerini, hükümlerini ve fiillerini kendi asrında mücmel, ümmetinde ise tafsîlî olarak içerir... Böylece söylediğimizi anlayan kimse, Hz. Peygamber'in ahlâkının Kur'ân oluşunu, Kur'ân'ın Hak'ın bütün sıfatlarını, hükümlerini ve yaratıklarıyla olan hallerini kendinde toplayan bir nüsha oluşunun anlamını kavrar.⁴⁹

Hz. Peygamber'in şeriatı, diğer peygamberlerin şeriatlarının aksine bütün mahlûkat ve şeriatlar üzerine umûmi olmuş ve âhîret ile bitişmiştir. Diğer peygamberlerin şeriatları ise cüz'î, sınırlı ve hükmü sonludur. Hz. Peygamber'in risâlet ve şeriatı genel olduğu için bütün arz, Hz. Peygamber'e ve ümmetine mescit kılınmış, arzın toprağı da temiz[leyici] kılınmıştır. Önceki peygamberlerin ve Hz. İsa ve Hz. İlyas gibi yaşayan peygamberlerin risâletleri, Hz. Peygamber'in risâletinin hükümlerine katılmışlardır. Ayrıca Hızır'ın (a.s.) nübüvvetini kabul etmede perdeli olan kimseler görüş ayrılığında olsalar bile, Hızır nübüvveti de Hz. Peygamber'in nübüvvetine ve şeriatına katılmıştır.⁵⁰

Hz. Peygamber bu âlemde tasarruf etmiş ve arz ve semanın hazinelerinin anahtarları kendisine verilmiştir. Nitekim vefatından beş gün önce söylediği bir

⁴⁷ Sadredin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 183.

⁴⁸ Sadreddin Konevî, *Fâtîha Suresi Tefsiri*, (Trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2013, s. 380-381.

⁴⁹ Sadredin Konevî, *İlâhî Neşhalar*, (Trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2012. s. 91.

⁵⁰ Sadredin Konevî, *Füsûsü'l-hikem'in Sırları*, s. 150-151.

hadisinde bunu belirtmiştir.⁵¹ Hz. Peygamber'e tahsis edilmiş kemallerden birisi de, her çeşit perdeyi yırtan "kâmil dostluk" makamıdır. Söz konusu dostluk Hak tarafından sevilmiş olmak/mahbubluk derecesidir.⁵²

Resullerin risâleti, Muhammedî risâletin tafsili olduğu gibi, onların şeriatları da böyledir. Hz. Muhammed asalet özelliği ve onun lisanı, hükmü, istiabı, ihatası ve devamlılığı ile zuhur ettiği için, risâleti asırlar boyu devam edecektir. Hz. Peygamber'in bâtin olarak mutlaklığı, ümmetlerin niteliklerini kendisinde toplayan ümmetine göre, risâletinin aynıdır. Her peygamber belirli bir ismin kuludur ve sadece risâletinin kendisinden çıktığı ve ümmetinin dayandığı o ismin kullarını davet eder.⁵³

Bütün resuller arasında, risâletinin bütün isim ve mertebeleri kuşatıp, hepsinin hükümlerini içeren "Allah" isminden sâdır olan yegâne peygamber, Peygamberimiz'dir.⁵⁴ Hz. Peygamber'in elimizde kalan mucizesi, tartışma mahallerinde kesin delil (burhan) yerini alan Kur'an'dır.⁵⁵

Kırk Hadis'teki Rivâyetlerin Hadis Tekniği Açısından İncelenmesi

Konevî bütün kitaplarındaki yorumlarında genellikle oldukça ağır, ağdalı ve felsefî bir dil kullanmayı tercih etmektedir. Bu yüzden anlatımlarının kavranması çok kolay değildir. Hadisleri şerh ederken de bu üslûbunu aynen muhafaza eder. Şerh esnasında çoğu defa konuyla ilgili gördüğü diğer âyet ve hadisleri sık sık hatırlatmaktan da geri durmaz. *Kırk Hadis Şerhi*'nde bunun örneklerini bol miktarda görme imkânına sahibiz.

Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*'ne aldığı hadislerin şerh metodundan söz ederken, diğer bazı âlimlerin yaptığı gibi gramer tahlilleriyle ve zâhirî açıklamalarla şerh yazmanın pek bir kıymeti olmadığından söz eder. Ona göre diğer âlimler Hz. Peygamber'in maksadının ve kelâmının içermiş olduğu hikmetleri ve sırları belirtmekle yetinmişlerdir. Kendisi ise bazı hadisleri derlemek ve bunların önemli hikmetler içeren sırlarını açıklamak hususunda Allah'ın gönülünü açtığını ifade ederek, açıkladığı hadislerin *cevâmiu'l-kelim* (kısa ve öz)lü

⁵¹ Sadredin Konevî, *Füsûsü'l-hikem'in Sırları*, s. 151. Burada Ebû Hüreyre'den nakledilen merfû bir hadise işaret edilmekte olduğunu düşünüyoruz; ancak bu hadiste "beş gün" diye bir kayıt yoktur. (Bkz. Buhârî, *İ'tisâm* 1 (No. 7273)).

⁵² Sadredin Konevî, *Füsûsü'l-hikem'in Sırları*, s. 152.

⁵³ Sadredin Konevî, *İlâhî Nefhalar*, s. 93.

⁵⁴ Sadredin Konevî, *Fâtîha Suresi Tefsiri*, s. 382.

⁵⁵ Sadredin Konevî, *Sadreddin Konevî ile Nasireddin Tûsî Arasında Yazışmalar*; (Trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2012, s. 83, 135.

sözler) makamından sâdır olduğunu, bunların senetlerinin sâbit olup, müttaki hadis hocalarının huzurunda dinlediği hadislerden seçildiğini, söz konusu hocaların dirâyet ve rivâyeti kendilerinde birleştirdiklerini fakat kendisinin eseri veciz kılmak ve basiret sahiplerinin işini kolaylaştırmak için hadislerin senetlerini zikretmekten sarf-ı nazar ettiğini, açıklamalarında “gizleme” ve “ifşâ” arasında bir metod benimsediğini belirtir.⁵⁶

Bir hadisin yorumunu yaparken Konevî, âyet ve hadislerin yanı sıra aynı zamanda kalbine doğan manaları da vermiştir. Bu meyanda mesela, “Bu hadisin sırrı hakkında aniden kalbime şöyle bir şey vârid oldu.”; “Kalbime gelen vâridlerden sonra keşfen müşahede ettiğim bazı sırları Allah Teâlâ’nın izniyle zikredeceğim.”; “Bunlar vârid olan şeyler esnasında ansızın gelen bilgilerdir.”; “Kâmil keşif, bu küllî sır hakkında şu bilgiyi vermiştir.” demektedir.⁵⁷ Diğer bir seferinde de şu ifadeleri kullanmıştır: “Ansızın, Allah’ın zina eden kulunu kıskanmasının nedeninin şu olduğu bana bildirildi...”; “Ansızın çok önemli bir vârid geldi. Bu vârid çok önemli, yüce, ilâhî ve küllî sırları içermektedir.”⁵⁸

Konevî ayrıca Hz. Peygamber’i rüyada görerek ondan rivayette bulunduğunu da şu ifadeleriyle kaydetmiştir: “Zikredilen bu tarz rüyaları defalarca görüp tecrübe ettiğimiz gibi, Hz. Peygamber’i aslı suretinde görüp, Peygamber’in de kendilerine rüyalarında haber verdiği şeylerin değişmediklerini, aksine açık bir nas gibi olduklarını tecrübe ettik ve gördük. Biz de Hz. Peygamber’den rivâyette bulunduk.”⁵⁹

⁵⁶ Sadredin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 9-10.

⁵⁷ Sadredin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 94, 108, 131, 186. Müellif diğer bir eserinde keşif yoluyla elde ettiği bilgiyi şöyle dile getirmiştir: “Burada ifade ettiğimiz konu, Türkmen bölgesinde 630 veya 631 yılında mücmel olarak bana açılmış bir sırdır. O gün, bu sırrın esaslarını ve kapalılıklarını kısmen-mufassal olarak öğrendim.”; “İnsan, belirtilen tarzda ve işaret edilen yol açısından bir mesafe kat etmeksizin, ilâhî zât mertebesine ulaştığında, artık kendisiyle birlikte sadece özel “ilâhî sır” kalır. Bu sır, ilâhî teveccühün kendisine ilk yönelişinde onun adına sabit olmuş ve meydana gelmiştir.” (Bkz. Sadredin Konevî, *Tasavvuf Metafizigi*, (Trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2013, s. 141, 149).

⁵⁸ Sadredin Konevî, *İlâhî Nefhalar*, s. 154, 192.

⁵⁹ Sadredin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 149. Konevî, şeyhi İbnü’l-Arabî’nin de bazı vâkıalarında Hz. Peygamber’i gördüğünü ve onun kendisini müjdeleyip böyle buyduğunu ifade etmiştir: “Allah senin duana karşılık vermede, senin O’na dua etmeden daha hızlıdır.” (Bkz. Sadredin Konevî, *Vahdet-i Vücûd ve Esasları*, (Trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2004. s. 52.

Konevî hadis yorumları esnasında, ele aldığı hadisin metnini esas alarak ona göre çıkarımlarda bulunur. Bu yüzden aynı anlamdaki hadislerin metinleri/lâfızları değişikçe yorumlar da değişebilmektedir. Mesela *Kırk Hadis Şerhi*'ndeki 3 ve 4. hadisler anlam olarak birbirine yakın olsa da değişik lâfızlarla nakledilmişlerdir. Konevî, bu metinlerdeki harflerin sayısına bakarak her iki hadis için farklı yorumlar yapmıştır. Halbuki hadis metinlerinin lâfızlarından hareket ederek yorum geliştirmek oldukça zordur. Çünkü hadislerin manayla rivâyeti yaygın olduğu için bu lâfızların bizzat Rasûlullah'a ait olduğunun ispat edilmesi mümkün değildir. Farklı anlatımlar Hz. Peygamber'den kaynaklanmış olabileceği gibi sahâbeden veya diğer râvilerdende de kaynaklanabilir. Bu nedenle yorumları rivâyetteki lâfızların üzerine bina etmek, oldukça kaypak bir zeminde hareket etmek anlamına gelecektir ki buradan elde edilecek sonuçlar da haliyle tartışmalı olacaktır.⁶⁰

Konevî, gerek şerhetmek üzere seçtiği gerekse şahit olarak kullandığı hadisleri hangi kaynaklardan aldığını her zaman açık olarak belirtmez. Nadiren İbnü'l-Esîr'in *el-Câmiu'l-usûl*'ünü (2. hadis), Müslim'i (16. hadis), Tirmizî'yi (25. hadis) kaynak olarak gösterse de, çoğunlukla naklettiği hadislerin senedini ve kaynağını sarîh biçimde kaydetmez. Bu anlamda onun hadisleri genellikle şu üsluplardan biriyle verdiğini görmekteyiz:

“Rasûlullah'a kadar varan muttasıl bir isnâd ile sabit oldu.”, “Rasûlullah'tan sabit oldu.” (en fazla bunu kullanır), “Şöyle dedi” (söyleyenin ismi verilmiyor), “es-Sahîh'te Rasûlullah'tan sabit oldu.”, “es-Sahîh'te Ümmü Habibe'den sabit oldu.” “Rasûlullah'tan rivâyet edilmiştir.”, “Rasûlullah şöyle buyurdu”.

Bazen de rivâyetin sahâbi râvisini söyler ve mesela şöyle der: “Rifâ'a b. Râfi'den...”, “Enes'ten...”, “Enes b. Mâlik'ten...”, “Ebû Mâlik el-Eş'arî'den...”, “Ebû Sâid'den...”, “Esmâ bnt. Yezid'den...”, “Abdurrahman b. Avf'tan...”, “İbn Abbas'tan...”, “İbn Mes'ûd'dan...”, “Câbir b. Abdillâh'tan...”.

Konevî'nin *Kırk Hadis Şerhi*'nde en çok dikkatimizi çeken senet 24. hadise aittir. Diğerlerinden farklı olarak müellif bu hadisin senedinde yer alan şahısları tek tek saymış ve şöyle demiştir: “Talha'dan - Mâlik'ten - Mekhûl'den - Ebû Bekr es-Sıddîk'ten... O dedi ki: Yüce Allah'a yemin olsun ki Muhammed Mustafâ (s.a.) bana rivâyet etti (o şöyle dedi): Yüce Allah'a yemin olsun ki Cebrâil (a.s.) bana rivâyet etti (o şöyle dedi): Yüce Allah'a yemin olsun ki Mikâil (a.s.) bana rivâyet etti (o şöyle dedi): Yüce Allah'a yemin olsun ki İsrâfil (a.s.) bana rivâyet etti...” Bu kadar güçlü (!) bir senedle nakledilen

⁶⁰ Örnekler için bkz. Sadredin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 31-37, 88.

rivâyetin metin kısmında ise, “Allah’ın Fâtîha suresiyle beraber besmeleyi bir defa okuyan kimseyi bağışladığı, onun iyiliklerini kabul ettiği, günâhlarını sil-
diği, dilini ateşte yakmayacağı, onu kabir ve âhîret azabından, büyük korku-
dan kurtaracağı, dahası onun peygamberlerden ve velilerden önce Allah’a ka-
vuşacağı” iddia edilmiş ve bu rivâyet “kutsî hadis” formunda kaydedilmiştir.⁶¹
Ne var ki, müellif ve mütercim tarafından bu rivâyete bir kaynak gösterme ih-
tiyacı hissedilmemiştir. Halbuki söz konusu rivâyet mevzûdur yani hadis for-
munda uydurulup sonradan Hz. Peygamber’e isnâd edilmiştir. Anlaşılan odur
ki, rivâyetin ikna gücünü artırmak için ileri gelen meleklerden müteşekkil bir
sened uydurulup metnin başına eklenmesi de ihmal edilmemiştir. Bahis konusu
mevzû rivâyeti İbn ‘Arrâk (ö. 963/1556), uydurma rivâyetleri topladığı meş-
hur eserine almış, bunun açık bir yalan ve büyük bir iftira olduğunu kaydede-
rek okuyucuları dikkatli davranmaya sevketmiştir.⁶²

Konevî’nin *Kırk Hadis Şerhi* adlı eserinde kaynak belirtmeden kullandığı
ve durumu şüpheli olan başka rivâyetler de vardır.⁶³ Bir yerde ise, “Bu hadis

⁶¹ Sadredin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 175-176. Muhtemelen Konevî şu ifadeleriyle
de buraya atıfta bulunmaktadır: “...Bu bağlamda kendi ifadesine göre Hz. Peygamber
bazen Cebrâil’den, Cebrâil Mîkâil’den, Mîkâil İsrâfil’den, İsrâfil ise Allah’tan bilgi al-
makta ve ondan haber vermekteydi. Bazen ise Cebrâil’in vasıtası olmaksızın doğru-
dan Mîkâil’den bilgi aldığını haber vermiştir. Bazen ise İsrâfil’in vahiy getirdiğini ve
Cebrâil ve Mîkâil’in aracılığı olmaksızın doğrudan İsrâfil’den vahiy aldığını bildir-
miştir. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber bazen herhangi bir meleğin vasıtası olmaksı-
zın doğrudan Allah’tan vahiy aldığını haber vermiştir.” (Bkz. Sadredin Konevî, *Yazış-
malar*; s. 183-184).

⁶² İbn ‘Arrâk, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. ‘Arrâk el-Kinânî, *Tenzîhu’ş-şerî’ati’l-
merfû’a ani’l-ehâdîsi’ş-şeni’ati’l-mevdû’a*, (Thk. Abdülvehhâb Abdüllatif, Abdullah b.
Muhammed el-Ğumârî), I-II, Beyrut tarihsiz, C. II, s. 114-115 (No. 98).

⁶³ Mesela bkz. s. 104-107, 143, 179-180, 187. Konevî’nin hadisçiler tarafından tenkit
edilen rivâyetlerinden biri de, Hz. Peygamber’in ruh olarak ilk yaratılmış varlık oldu-
ğunu ifade eden: “*Âdem henüz çamur ile su arası bir varlık iken ben peygamberdim.*”
rivâyetidir (Bkz. Ali Osman Koçkuzu, “Sadreddin Konevî’nin Hadisçiliği”, *Diyanet
Dergisi*, c. 25, S. 3, Temmuz-Ağustos-Eylül 1989, s. 15-16). Konevî diğer bir açıdan
Hz. Peygamber’le ilgili şu değerlendirmeyi yapar: “*Sen olmasa idin felekleri yaratmaz-
dım.*” sırrı, Seyyidü’l-evvelîn ve’l-âhirîn (s.a.) hakkında vârid olmuştur ve zü’l-besâir
indeinde (basiret sahipleri katında) muhakkaktır ki, Hz. Risâlet-meâb bu merteye ile
mümtaz ve bu merteye zâtına hastrır.” (Bkz. Sadredin Konevî, *Marifet Yolcusuna Kıla-
vuz*, (Trc. Ahmet Remzi Akyürek, İstanbul 2013, s. 61.). Burada işaret edilen rivâyet de
sonradan uydurulmuştur. Yeri gelmişken dikkat çekmek isteriz ki, Konevî’nin kitapla-
rını Türkçe’ye tercüme eden Ekrem Demirli de, kaynaklarda geçen hadislerin yerlerini

farklı rivâyetlerle nakledilmiştir ki hepsi sahihtir. Bu da sahih rivâyetlerden birisidir ve hadiste sadece hadisin başındaki birkaç kelimeyi manasıyla aktararak değiştirdim.” demiş fakat ne müellif ve ne de mütercim ilgili hadis için herhangi bir kaynak göstermiştir.⁶⁴

İşaret ettiğimiz noktalardan da açıkça anlaşılacağı üzere Sadreddin Konevî, hadise karşı oldukça ilgili bir âlimdir. Öyle ki, onun İranlı filozof, matematik, tıp ve din âlimi Kutbüddin Şirazi'ye (ö. 710/1311) hadis ilminde hocalık yaptığı, hadisle ilgili *Câmiu'l-usûl*'ü kendi hattı ile yazan Şirazi'nin bu eseri Konevî'den okuduğu bile kaydedilmiştir.⁶⁵

Bununla birlikte Konevî'de hadis rivâyetlerini nakil noktasında bir hadisçi titizliğini görmemiz mümkün değildir. Her ne kadar muâsır ilim adamlarından Koçkuzu onu hadis âlimi olarak tavsif etmekte ise de biz bu tespitin çok da isabetli olduğunu düşünmüyoruz.

Koçkuzu'nun ifadeleriyle söylemek gerekirse, Sadreddin Konevî, yaşadığı çevredeki ilim ve tasavvuf erbabından farklı olarak hadis ilimleriyle devamlı ilgilenmiş, son demlerinde belki de tek işi bu olmuştur. Gerek Konevî gerekse hocası İbnü'l-Arabî'nin vefatlarına yakın, meşgul oldukları felsefî problemlerin terk edilmesini istemelerinden söz edilmiştir. Konevî, ömrünün son demlerinde hadisle meşguliyeti tek çıkar yol olarak görmüş, vasiyetnâmesinde de diğer meşgaleleri yasaklamıştır. Ancak Konevî klâsik manada bir hadis bilgini olarak görülmediği için onu hadis biyografî kitaplarında bulmak mümkün olmamıştır. Koçkuzu, Konevî'nin hadis bilgini olarak değerlendirilmesini gerekli kılacak bazı sebepler ve “zorlayıcı âmiller” de bulunduğu kanaatindedir ve bu meyanda onun hadisçiliğini gösteren toplam dokuz madde sıralamıştır. Bize

gösterirken titiz davranmamıştır. Bu anlamda mesela 21. hadisin tercümesini verirken mütercim 106 nolu dipnotta (Sadredin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 105), Konevî'nin kaydettiği hadisin Buhârî, Nesâî ve İbn Mâce tarafından rivâyet edildiğini söylemiş ve bu kitaplardaki yerlerini şöyle göstermiştir: “Buhârî, Hares (Hars olmalıydı) 16; Nesâî, Kıyamet 13; İbn Mâce, Menâsik 40”. Fakat belirtilen yerlerde ilgili hadis bulunmadığı gibi Nesâî'de “Kıyamet” diye bir bölüm de yoktur. Öyle zannediyoruz ki mütercim, (تَأْتِي اللَّيْلُ بِالنَّارِ...) şeklinde başlayan hadislerin bulunduğu yerleri tespit etmiş ve referans olarak onun geçtiği yerleri vermiş, fakat işaret ettiği kaynaklarda hadisin devamının bulunup bulunmadığına dikkat etmemiştir. Elbette bu durum da, gerçekte uydurma olan ve Buhârî, Nesâî ve İbn Mâce'de bulunmayan bir rivâyetin o eserlerde bulunduğu gibi bir izlenime/vehme sebep olmuştur.

⁶⁴ Sadredin Konevî, *Kırk Hadis Şerhi*, s. 110.

⁶⁵ Bilgin, agm, s. 45.

göre burada sıralanan dokuz madde ve Konevî'nin hadisçi olduğu konusu tartışılmaya muhtaçtır. Nitekim Koçkuzu'nun da tek tek işaret ettiği gibi onun, kırk hadisle ilgili çalışmasında klasik hadisçilerin hadisleri naklederken gösterdikleri titizliğe hiç de riayet etmediği görülmektedir. Aslında bu duruma kendisi de dikkat çekmiş ve hadis ilimlerinin tekniğini ve ilmî şartlarını bilmesine rağmen Konevî'nin, hocası ve keşfi esas alan diğer bazı sûfiler gibi terminolojiye, teknik şartlara, usul konularına ve kaynak verme mecburiyetine pekiyi riayet etmediğini; kullandığı haberlerin bir bölümünün münakaşaya konu olduğunu, hadis almak isteyenlerin onun eserlerine değil ana kaynaklara müracaat etmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶⁶

Bu durumda Konevî'yi bir hadisçi olarak değil de, en azından âlimler arasında bilinen veya revaçta olan hadislerle karşı son derece âşina/vâkıf mutasavvıf bir ilim adamı olarak nitelenmek daha doğru olsa gerektir.

Sonuç

Anadolu Selçuklu Devleti'nin son devirlerinde ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan hemen önceki yıllarda yaşayan büyük Türk düşünce adamı Sadreddin Konevî'nin etkisi gerçekten çok büyük olmuş ve kendisi yıllar sonra gelen nesilleri bile tesiri altına alarak, İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücud felsefesinin yayılmasına öncülük etmiştir. Gerek nübüvvet ve gerekse Rasûlullah (s.a.) ile ilgili görüşlerine yer verdiğimiz Konevî'nin hadis kültürünün de son derece ileri boyutta olduğunu bir nebze olsun görme ve gösterme imkânı bulabildik. Devrindeki önemli isimlerin kitaplarından tahsil ettiği bilgiler sayesinde ileri düzeyde bir hadis birikimi elde ettiğini kabul etmekle birlikte, Konevî'nin kimi araştırmacıların iddiasının aksine bir hadis âlimi olduğunu söyleyebilmenin ise zor olduğunu düşünüyoruz. Eserlerinde zaman zaman yer verdiği mevzû rivâyetler ve rivâyetleri nakilde bir hadisçi titizliği bulunmayışı bu yönde düşünmemize sebep olmuştur. Her ne kadar onun kitaplarını birer hadis kaynağı gibi kullanamasa da, yine de Allah ve Rasûlü'ne iman ve itaatın ince sırlarından bahsetmesi sebebiyle oldukça faydalı bir tasavvuf eseri olarak istifade edilmesinin de faydalı hatta gerekli olduğu kanaatindeyiz. Keşke Yunus gibi, Mevlânâ gibi ve belki Gazzâlî gibi daha anlaşılır ve ağdalı ifadelerden uzak bir şekilde yazmış olsaydı...

⁶⁶ Bkz. Ali Osman Koçkuzu, agm, s. 6, 9.

Kaynakça

- Bayraktar, Mehmet, “Sadreddin Konevî ve Dâvûd el-Kayserî”, *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, Konya 2010, ss. 33-36.
- Bayram, Mikail, “Fatih Sultan Mehmet’te Sadreddin Konevî Hayranlığı”, *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, Konya 2010, ss. 37-41.
- Bilgin, Azmi, “Osmanlı Kaynaklarına Göre Sadreddin-i Konevî”, *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, Konya 2010, ss. 43-49.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Cu‘fi (ö. 256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VII, Beyrut 1410/1990.
- Ceyhan, Semih, “Osmanlı Mesnevî Şerhçiliğinde Sadreddin Konevî Tesiri”, *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, Konya 2010, ss. 55-60.
- Demirci, Mehmet, “Sadreddin Konevî ile Mevlânâ Celâleddin’in Münasebetleri Hakkında”, *D.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sa. VI, İzmir 1989, ss. 159-171.
- Demirli, Ekrem, “Sadredin Konevî”, *DİA*, C. XXXV, İstanbul 2008, ss. 420-425.
- _____, “Türk Düşüncesinin Kurucu Düşünürü Olarak Konevî”, *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, Konya 2010, ss. 77-80.
- _____, *Sadreddin Konevî’de Bilgi ve Varlık*, İstanbul 2011, ss. 13-27.
- İbn ‘Arrâk, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. ‘Arrâk el-Kinânî, *Tenzîhu ‘ş-şerî‘ati'l-merfû‘a ani'l-ehâdîsi ‘ş-şeni‘ati'l-mevdû‘a*, (Thk. Abdülvehhâb Abdüllatîf, Abdullah b. Muhammed el-Ğumârî), I-II, Beyrut tarihsiz.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen*, I-II, Kâhire tarihsiz.
- Koçkuzu, Ali Osman, “Sadreddin Konevî’nin Hadisçiliği”, *Diyanet Dergisi*, C. 25, Sa. 3, Temmuz-Ağustos-Eylül 1989, ss. 3-18.
- Konevî, Sadreddin b. Mecdüddin İshak, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi - Şerhu Esmâillâhi'l-hüsnâ*, (Trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2013.
- _____, *Fâtîha Suresi Tefsiri - İ‘câzü'l-beyân fi te‘vîli'l-ümmi'l-Kur‘ân*, (Trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2013.
- _____, *Füsûsü'l-hikem’in Sırları - el-Fükûk fî esrâri müstenidâti hikemi'l-Fusûs*, (Trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2012.
- _____, *İlâhî Nefhalar - en-Nefehâtü'l-ilâhiyye*, (Trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2012.
- _____, *Marifet Yolcusuna Kılavuz - Tebsiratü'l-mübtedî ve tezkiratü'l-müntehâ*, (Trc. Ahmet Remzi Akyürek), İstanbul 2013.
- _____, *Sadreddin Konevî ile Nasireddin Tûsî Arasında Yazışmalar- el-Mürâselât*, (Trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2012.

- _____, *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn - Kırk Hadis Şerhi*, (Trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2007.
- _____, *Tasavvuf Metafiziği - Miftâhu gaybi 'l-cem ve 'l-vücûd*, (Trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2013.
- _____, *Vahdet-i Vücûd ve Esasları - en-Nusûs fî tahkiki tavrî 'l-mahsûs*, (Trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2004.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, *Sünen (el-Müctebâ mine 's-Sünen)*, I-VIII, Beyrut 1409/1988.
- Özdemir, Sema, “Bir Konevî Mirası: Dâvûd Kayserî’de Metafizik Bilginin Temellendirilmesi”, *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, Konya 2010. ss. 195-198.
- Topatan, Mustafa, “Mevlevî Menâkıbnâmelerinde Sadreddin Konevî”, *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, Konya 2010, ss. 221-232.
- Yılmaz, Hasan Kamil, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi*, İstanbul 1990.